

POLONYALI DOKTOR WŁADYSŁAW JABŁONOWSKI VE XIX. YÜZYIL OSMANLI DÖNEMİ'NE AİT ANILARI

ARIK, Sabire
TÜRKİYE/TURPIYA

ÖZET

Osmanlı-Polonya (Lehistan) ilişkilerine bakıldığında sürekli savaşlarla süren XVII. yüzyılın dışında genel olarak barışın hüküm sürdüğü görülür. Özellikle bu savaş dönemini bitiren 1699 Karlofça Anlaşmasıyla iki ülke ilişkileri yeni bir döneme girer. XVIII. yüzyıl, Osmanlı Devletinin politikası gereği gittikçe daha büyük bir tehlike hâline gelen Rusya ve Avusturya'ya karşı Polonya'nın desteklenmesi gerektiği düşüncesinin herkes tarafından benimsendiği yıllardır. XIX. yüzyıl da yine, Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından işgal edilen Polonya'nın desteklenmeye devam edildiği yıllar olur. Bu işgal yıllarında direkt ya da dolaylı yollardan pek çok Polonyalı göçmen Osmanlı topraklarına gelir. Bu dönemde Polonezköy kurulur, Sadık Paşa'nın Kazak Alayı ile birlikte Osmanlı ordusunda çok sayıda Polonyalı, ortak düşmanları olan Rusya'ya karşı savaşır. Ordu dışında bulunan Polonyalı göçmenler ise Tanzimat Dönemi Osmanlı Devletinin yenileşme sürecinde önemli rol oynarlar.

Polonyalı doktor ve etnograf Władysław Jabłonowski de 1866 yılında İstanbul'a gelerek Osmanlı ordusunda doktorluk yapar. O dönem yaşanan salgınlarda çok önemli çabaları olur. Bu konuda pek çok eser verir. Bursa'da termal tedavi projesi üzerine çalışır. Bab-ı Ali tarafından Uluslararası Doğu sağlık Komisyonu'na temsilci olarak atanır. Jabłonowski'nin yaklaşık 30 yıllık göçmen yaşamını içine sığdırdığı 6000 sayfalık el yazmaları XIX. yüzyıl Osmanlı Dönemine ışık tutması açısından önemli belgelerdir.

Anahtar Kelimeler: Polonya, Lehistan, Osmanlı, Türkiye, Władysław Jabłonowski.

ABSTRACT

Polish Doctor Władysław Jabłonowski and His Memoirs Concerning at XIXth Century, Ottoman Period

In 1772, against a backdrop of increasing internal chaos, Russia, Prussia and Austria accomplished the First Partition of Poland. In the 1790s Poland underwent radical domestic reform. The Constitution of the Third of May was passed (1791). Despite its resistance, Poland was vanquished by an overwhelming military force, which resulted in the Second Partition in 1793. In 1795, Russia, Prussia and Austria divided what remained of Poland-Lithuania among themselves, forcing Stanislaw

August to abdicate. From that moment, the name Poland disappeared from the maps of Europe for over a century. The Poles did not abandon the hope of full independence. After the defeat of the November Uprising many Poles emigrated to France with whose help they hoped to reconstruct the Polish Republic but they were also looking for other allies. The territory of Turkey as a potential place of political activity was first appreciated by Prince Adam Czartoryski. Since the year 1833 he negotiated with a deputy of the Bab-ı Ali – Namık Pasha the possibility of establishing Polish settlements in Turkey. Because of its hostility to Russia and a close proximity to the borders of the partitioned Poland, Turkey seemed a comfortable place for Polish emigres. Especially the condition of converting Polish emigres to Islam in return for settling in Turkey was unacceptable. In spite of their differences the positions of the Polish emigration and the Turkish government were gradually drawing near on the most important subject, that is, a struggle against Russia – their common enemy.

Key Words: Poland, Lehistan, Ottoman Empire, Turkey, Władysław Jabłonowski.

*“Sizler kaderin dört bir yana
savurduğu yıldızlar gibisiniz.”*

W. Jablonowski

Polonyalı doktor, etnograf Władysław Jabłonowski 1894'te Burgaz'da öldüğünde, abisi Aleksander¹ onun son dileğini yerine getirerek Kraków'da bulunan o zamanki Sanat Akademisi Kütüphanesi'ne “*Władysław Jabłonowski'nin Anıları (Pamiętniki Władysława Jabłonowskiego)*” başlıklı yaklaşık 6.000 sayfadan oluşan el yazmalarını bırakır. Bu el yazmaları yazardan günümüze miras kalan diğer dokümanlarla birlikte Kraków'da Polonya Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nde özenle saklanmaktadır. Bunlar arasında kişisel dokümanlar, mektuplar, onun Kuzey İran'da ve Irak'ta yerine getirdiği doktorluk görevi sırasında karaladığı el yazması haritalar, ikonografik materyaller, günlük gazetelerden kesilmiş çeşitli konularda kupürler, tabii ki göçmenlik dönemine dair ayrıntıların gözlemlendiği pek çok fotoğraf yer almaktadır. Beş defter olarak düzenlenmiş olan anıların yaklaşık on sayfalık giriş kısmı kaybolmuştur; ilk defter 1865'e kadar gelmekte, ikincisi ise 1866-1871 yılları arasını, üçüncüsü 1872-1879, dördüncüsü ise 1880-1887 yıllarını kapsar. Anıları sonlandıran beşinci defter ise 1888-1893 yıllarını içine alır. Bu son defterde yazar 1894 yılı için de bir yer hazırlamış olmasına rağmen ölümü nedeniyle doldurulamamıştır. 1967'de Józef Fijałek tarafından Władysław Jabłonowski'ye ait bu el yazmalarının ancak bir bölümü yayımlanmış olmasına rağmen tamamı henüz yayımlanamamıştır. Aleksander Jabłonowski

¹Tarihçi yazar, etnograf Aleksander Jabłonowski (1829-1913) de 1860, 1870, 1886, 1894 yıllarında Osmanlı topraklarında bulunmuştur.

Sanat Akademisi'ne kardeşinin el yazmalarını hibe ederken üzerine kaybolan bölümde olması gereken yazarın ailevi kökenine dair bilgileri de eklediği görülmektedir.

Władysław Jabłonowski (1841-1894) Grodzisk'te doğar. Kiev'de Fen Bilimleri okur. 1861 yılının ortalarında Osmanlı toprakları üzerinden İtalya'ya giderken ilk kez geldiği İstanbul'u gezme ve bilgi edinme fırsatını bulur. Fakat İtalya'da da fazla durmayarak Paris'e geçer. Buradan elde ettiği sahte bir pasaportla ülkesine geri döner. Döndüğü yıllarda Polonya'da çıkan Ocak Ayaklanmasına katılır. Ayaklanma sonrası yaşanan ağır yenilgi ve hüsrandan kaçmak yerine ülkede kalmayı tercih eder. Bu dönemde Kraków'da kısa süreli tıp eğitimi alır. 1866 da tutuklanır ve Galiciya'yı terk etme cezası verilir. İşte o zaman daha önce çok kısa süreliğine uğramış olduğu Osmanlı topraklarında yaşama şansı aramaya karar verir. Nitekim bu kararı o dönem için çok şaşırtıcı da değildir, çünkü bu dönem Osmanlı Devleti'nin Polonya'ya sempati ile baktığı yıllardır.

Bilindiği gibi XVII. yüzyılda yaşanan savaş yıllarının ardından 1699'da yapılan *Karlofça Anlaşması* ile iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönem başlar. Bu dönem Osmanlı Devletinin kuzey politikası gereğince, Rusya ve Avusturya'ya karşı Polonya'nın desteklenmesi gerektiği düşüncesinin herkes tarafından benimsendiği yıllardır. Aynı zamanda XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti, Rusya ya da Avusturya'nın Polonya topraklarında nüfus sahibi olmasına, yine Polonya tahtına bu ülkelerin taraftarlarından bir adayın çıkmasına engel olmaya çalışır. Rusya taraftarı Stanisław Poniatowski'nin 1764 yılında kral seçilmesiyle Polonya'da Rus nüfuz ve hâkimiyetinin tamamen yerleştiği görüldüğünde ise Bab-ı Ali bu kez sorunun ancak savaşıyla çözümlenebileceğini düşünerek, tarihimizde *Lehistan Muharebesi* olarak yer alacak olan Rusya seferini düzenler(1768). Fakat çok ağır şartlardaki *Küçük Kaynarca Anlaşmasını* (1774) imzalayarak bu seferden yenik dönen Osmanlı Orduları, kısa bir süre sonra Polonya'nın Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından paylaşılmasına engel olamaz (1772-1792-1795). Dolayısıyla son bölünme olan 1795 tarihinden itibaren özgürlüğün elde edildiği 1918 yılına kadar geçen işgal yılları boyunca Osmanlı toprakları Polonya'dan gelen göçmenlere ev sahipliği yapar. Bu göçmenlerden bir bölümü bağımsızlık elde edildikten sonra ülkelerine dönerken pek çoğu bu topraklarda kalmayı tercih eder. Nitekim "*Polonya Anam, Türkiye ise Analığımdır. Anam dirilinceye kadar ikinci vatanım olarak seçtiğim bu ülkenin iyilik ve esenliği gayemdir, bu yüzden bir Müslüman olarak Türkiye'de her şeye karışabilirim, bu ülkenin iyi taraflarını övmek, kötü taraflarını kınamak hakkımdır diyebilirim. Bu ülkenin refahı için en iyi şekilde çalışmak, zorlukları aşmak, hep daha iyisini istemek çabamdır, gayemdir.*"(Bib.Czar.) diyen İsa Sahalin Bey'in² bu sözleri Polonyalı göçmenlerin XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne olan yaklaşımını açık ve net göstermektedir.

²İsa Sahalin Bey (Jan Alojzy-Pruski), Hotel Lambert grubu üyesidir. Macar Ayaklanması sırasında Osmanlı topraklarına gelmiştir. Müslüman olarak Osmanlı hizmetine girmiştir.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti topraklarında ne kadar Polonyalının yaşamakta olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, günlüklerde geçen, “*İstanbul’da, özellikle de Pera’da Türklerden çok Polonyalı var.*”, “*Caddeler, sokaklar, kahvehaneler Polonyalılarla dolu – yiyorlar, içiyorlar, Twardowski’nin baladında olduğu gibi kâğıt oynuyorlar.*” (Reychman, 1972: 41) şeklindeki göçmenlerin sözlerine bakıldığında olabildiğince çok olduklarını söylemek mümkün. Roman Zmorski’ye göre “*1861’de İstanbul’da 15 ila 20 bin Avrupalı yaşamaktaydı, bütün ülkelerin temsilcileri oradaydı, bazıları güçlü ve belirgin gruplar oluşturacak kadar kalabalıktı; ilk sırada İtalyanlar, ardından Fransızlar daha sonra da Polonyalılar gelmekteydi.*” (Zmorski, 1861: 53). Bildiri konumuz Władysław Jabłonowski’nin 1866-1893 tarihleri arasını kapsayan XIX. yüzyıl Osmanlı dönemine dair anıları ise bu durumun yalnızca İstanbul’la kısıtlı kalmadığını, Polonyalı göçmenlerin bütün Osmanlı topraklarına yayılmış olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla bu anılar XIX. yüzyılın ikinci yarısında ülkemizde yaşayan Polonyalıların belirlenmesi, onların buradaki yaşamlarına ve iki ülke ilişkilerine dair bilgiler vermesi açısından oldukça önemli kaynaktır.

Jabłonowski, 1866’da başlayan ve ölene kadar sürecek olan yaklaşık otuz yıllık göçmen yaşamında İstanbul’da yaşayan önemli Polonyalıların evlerini ziyaretle başlar; örneğin öncelikle o dönemin en tanınmış Polonyalı göçmeni kabul edilen Michał Czaykowski’yi ziyaret eder. Michał Czaykowski (1804-1886) Polonya’da yaşanan 1830 isyanı sonrası gittiği Fransa’da Kahin Wernyhora’nın “*Müslüman atının Horyń nehrinde su içtiği zaman Polonya’nın özgürlüğüne kavuşacağı*” efsanesini dile getirdiği tarihi romanların yazarı olarak büyük popülerlik kazanmış bir göçmendir. Politik olarak *Hotel Lambert* grubuyla bağlantılıdır. Prens Adam Czartoryski onu İstanbul’da oluşturduğu Şark Ajansının şefliğine getirmesi nedeniyle 1841’de İstanbul’a gelmiştir. 1842’de Prens Czartoryski adına Polonyalı göçmenlere yerleşecek bir yer bulma arayışına girmiş ve Lazarist rahiplerinden toprak kiralararak bugünkü Adampol-Polonezköy’ün kurulmasını sağlamıştır. Kırım savaşı sırasında ise Padişaha bağlı Sultan Kazakları Alayını organize etmiştir. 1850’de Müslüman olarak Sadık adını almış, 1853’te de Paşa olmuştur. Yine oğlu Władysław Czaykowski-Muzaffer Paşa (1843-1907) da Osmanlı hizmetinde bir subay ve diplomattır; Abdülaziz’in yaverliğini, Sadık Paşa tarafından kurulan Harp Okulunun hocalığını yapmıştır. 1901-1907 yılları arası ise Lübnan valisi olacaktır. Nitekim Jabłonowski’yi bir süre sonra Edirnekapı mevkiinde bulunan Osmanlı orduları içinde ayrı bir sancak altında toplanmış Sadık Paşa’nın bu Kazak Alayını ziyaret ettiğini görüyoruz (Jabłonowski, 1967: 192)

Jabłonowski’nin anılarında, tarihimiz içinde önemli bir yere ve öneme sahip pek çok kişiyle karşılaşmaktayız. Örneğin bu anılarda, Nazim Hikmet’in büyük dedesi olan Polonyalı göçmen Mustafa Celaledin Paşa, yani Konstanty Borzecki’nin Karadağ’da çarpışan askerlere kumanda ederken yaralanarak öldüğü haberi de yer almaktadır (Jabl., s. 342) Bilindiği gibi Mustafa Celaledin Paşa,

bütün Osmanlı savaşlarına katılmış (1852-1876) ünlü bir Osmanlı generalidir. Genelkurmayın harita bölümünün başında görev yapmıştır. Ömer Paşa'nın damadı olan Mustafa Celaleddin Paşa'nın, Türklerin dünya tarihindeki önemini vurguladığı **Eski ve Yeni Türkler (Les Turcs Anciens et Modernes)** adlı bir kitabı ve **Basiret Gazetesi** gibi o dönemin önemli gazetelerinde yer alan pek çok yazısı bulunmaktadır (Lâka, 1986).

O dönemin diğer önemli bir Polonyalı göçmeni olan Henryk Groppler'i ziyareti sırasında ise Jabłonowski, Osmanlı Kazak Alayının baş hekimi olan Rudolf Gutowski³ ile tanışır. Gutowski ve diğer bir Polonyalı hemşerisi Tadeusz Oksza-Orzechowski⁴ sayesinde 1866 yılı Kasım ayında Özel AskerîTıp Komisyonu önünde sınav vererek alay doktoru olur ve Bağdat'a gönderilir (Jabl., s.221). Tecrübesiz ve dil bilmeyen bir doktor için sınav sorusu İskorbit hastalığı ve bu hastalığı önleme tedbirleridir (Jabłonowski, s. 214). Tercümanlığını Orzechowski yapmış olsa da, Jabłonowski yıllar sonra bu sıra dışı sınav için; *burada karşılaştığım çözüm yollarıyla hiçbir ülkede ve hiçbir resmi dairede karşılaşmak mümkün değildir. Çünkü kim ya da nerede böyle dil bilmeden birisi resmî daireye alınır? Hiç kimse, hiçbir yerde, asla. Yalnızca iyi yürekli, alçak gönüllü Türkiye böylesine bir taviz verir.*" (Jabl., s. 202) şeklinde yorum yapacaktır. Jabłonowski'nin bu iş bulma sürecinde, idari görevlerde pek çok yabancının yanı sıra Polonyalı göçmenlerin de çalışmakta olduğu ve gelen bu göçmenlerin kendi çalışma alanları doğrultusunda sınav vererek devlet hizmetine girdikleri görülmektedir.

Polonya'nın uzun süren işgal döneminde direkt ya da dolaylı yollardan Osmanlı topraklarına yönelen bu göçmenler, bu sırada yaşanmakta olan Tanzimat dönemi modernleşme sürecinde hem teknik alanlarda hem askeri alanlarda Osmanlı Devleti'nin kalifiye eleman ihtiyacını karşılamaktaydı. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin kalifiye elemen ihtiyacı ile Polonyalıların bağımsızlıklarını sağlama umutları, iki ülke arasındaki ilişkiyi canlı tutmakta, dolayısıyla Jabłonowski'nin işaret ettiği, devlet dairelerinde ya da orduda yaşanmakta olan bu hoşgörülü yaklaşımı da gerekli kılmaktaydı.

Askerî doktor olarak beş yıl görev yaptığı Irak'ta, Jabłonowski'nin, günlük hastane muayenelerinin dışında yüksek devlet erkanından pek çok kişinin evine de konuk olduğunu görüyoruz. Bunların arasında özellikle Bağdat'ta bulunduğu sırada Namık Paşa ile görüşmesi, daha önce Avrupa'da yaşayan Polonyalı göçmenlerle Türkler arasındaki yakın ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir. Çünkü Namık Paşa, Paris ve Londra'da elçilik görevlerindeyken özellikle

³Rudolf Gutowski (öl.1894), Osmanlı hizmetinde Mecidiye nişanı sahibi yarbay doktordur, 1854 de İstanbul'a gelmiştir. Bir ay sonra Kazaklarla Şumlu'ya gitmiş Kazak Alayının Başhekimisi olmuştur. Mecidiye nişanı almış, 1863 de Krakow'a dönmüştür. 1866 da tekrar İstanbul'a gelmiş ve ölene kadar da burada kalmıştır (Jabłonowski, s. 186, 204, 518)

⁴Tadeusz Oksza-Orzechowski (1837-1902), Osmanlı hizmetinde doktor ve göçmen siyasetçidir, 1863'de Ulusal Hükümetin İstanbul temsilcisidir, Türk Hükümeti Basın Bürosu kurucusudur. Nitekim bu ilk basın bürolarından biridir.

Adampol-Polonezköy'ün kurucusu olan Prens Adam Czartoryski, Gustaw Małachowski, Ludwik Plater gibi pek Polonyalıyı tanıma ve görüşme fırsatını bulmuştur. Hatta, İstanbul'da Polonezköy kurulmadan çok önce, Czartoryski ve Dembinski ile görüşmelerinde Türk ordusunda ve idari görevlerde çalışmak üzere Polonyalı göçmenleri Fransa'dan Osmanlı topraklarına getirtme projesini ortaya atmıştır (Lewak, 1935,s.27). Sohbet sırasında Namık Paşa'nın Jabłonowski'ye “*sizler tıpkı kaderin dünyanın dört bir tarafına savurduğu yıldızlar gibisiniz.*” derken, Polonyalı göçmenlere açık desteği ve muhabbeti gözlenmektedir (Jabl., s. 235). Nitekim hiç adet olmamasına rağmen Namık Paşa'nın onu yemeğe bırakması, doktor Jabłonowski gibi onun çevresinde de şaşkınlık yaratır. Hatta bu davetten sonra çevresinin ona eskisinden daha çok ilgi göstermesini yadırgadığını belirtmektedir.

Jabłonowski'nin burada tanıdığı bir diğer önemli Polonyalı göçmen de, 1868'de Bağdat valisi Mithat Paşa'nın isteğiyle Ferecat'ta bir örnek çiftlik, sulama kanalları, meyve bahçeleri kuran, hatta ziraat okulu kurulmasına yönelik girişimlerde bulunan “Kara Avcı” lakaplı Karol Brzozowski (1821-1904)'dir. Brzozowski 1853'te Kırım savaşı patlak verdiğinde bağımsız bir Polonya ordusu kurma amacıyla İstanbul'a gelmiştir. Bu konuda başarılı olamaması onu aktif politika yapmaktan uzaklaştırmış ve uzun bir süre Balkan ve Asya topraklarında telgraf hattı döşeme çalışmalarında mühendis olarak çalışmıştır. Brzozowski ekonominin diğer alanlarında da görev yapmış üç yıl boyunca bugünkü Bulgaristan topraklarında devlet orman görevlisi olarak çalışmış, kendi olanaklarıyla Balkan dağlarının bir haritasını çıkarmıştır. Jabłonowski ile karşılaştığı 1868'de Bağdat valisi Mithat Paşa'nın isteğiyle bahsettiğimiz örnek çiftliği kurmuş onu işletmektedir (Jabl., s. 251).

1875'te Jabłonowski'nin ordudaki görevinden ayrılarak bir süre Bursa'da termal tedavi banyoları kurma projesiyle uğraştığını görüyoruz. 1877'de Osmanlı-Rus savaşı patlak verdiğinde tekrar ordudaki görevine döner. Bir süre Batum-Ermenistan ve daha sonra İstanbul'un Anadolu yakasında görevlendirilir. Savaş sonrası 1880'de Kolera salgınını yok edilmesinde büyük hizmet vereceği Arnavutluk'a gönderilir. 1881 yılı başlarında ise Jabłonowski'nin ordudaki görevinden ayrılarak, bu kez Henryk Groppler ve Kamil Desmazures tarafından Bandırma yakınlarında Sultan Çayırı'nda işletilen bir mermer ve borasit madeninde doktorluk yapmaya başladığını görüyoruz.

Bilindiği gibi Anadolu'da Bor cevherinin varlığı ile ilgili bilgiler Romalılar dönemine kadar gitse de, ilk Bor madenciliğine 1865 yılında bugünkü Susurluk ilçesinin Sultan Çayırı mevkiinde bulunan Bor madenlerinde başladığı, buranın işletme imtiyazının 1861 yılında çıkartılan “*Maadin Nizamnamesi*” hükümlerine uygun olarak bir Fransız firmasına 20 yıl süre ile verildiği bilinmektedir. Fransızlar Sultan Çayırında çıkardıkları Bor minerali olan bu beyaz taş “*Alçı Taşı*” adı altında yıllarca çok ucuz bedel ve harçlar ödeyerek elde etmişler, Bandırma Limanı yolu

ile bir rafine tesisine sevk etmişlerdir (Yabancı mineraloglar Bandırma'ya izafeten bu beyaz taşı Pantermit olarak adlandırmışlardır).⁵ Jabłonowski'nin anılarının bu bilgileri doğrulayıcı yönde olduğunu görmekteyiz. İşletmecilerinden biri olan Kamil Desmazures mühendistir. Osmanlı topraklarında deniz feneri inşa etmiş, daha sonra madencilik işine girişmiştir. Yukarıda verdiğimiz bilgiye paralel olarak, çıkarılan Bor madenini işlemek için Paris yakınlarında bir fabrika kurmuştur.⁶ Yine burada çalışan işçilerin çok az ücretle, çok zor ve sağlıksız şartlarda çalışmakta olduğu gerçeği de daha önce verdiğimiz bilgileri desteklemektedir: “*Hasta güruhu hemen girişte çevremi sardı. Onlardan her birini bir parça dahi olsun rahatlatmayı ne çok isterdim. Bir doktoru ilgilendirecek çok ağır klinik vakalar var. Yetersizlikler nedeniyle ancak onları biraz daha yaşatmaya çalışıyoruz o kadar(....) Burada tıbbi yardım yapmanın ve iyi sonuçlar almanın oldukça güç olduğunu görüyorum, çünkü işçiler sağlıklı yaşam ve iş imkânlarından yoksunlar.*” (Jabl., s. 404)

Çok ağır vakalar olduğundan, ellerindeki tıbbi malzemenin ve ilaçların azlığından, işçilerin çok zor şartlarda sağlıksız, hijyenden uzak koşullarda yaşadıklarından bahseder. Diğer taraftan bu madenin işletmecilerden biri olan Desmazures'in, işçilerin durumuyla ya da buradaki tıbbi korumanın gerekliliğiyle hiç ilgilendirmediğini, onun için önemli olanın sadece kar etmek olduğunu öğrendiğinde şaşkınlığını ve kızgınlığını gizleyemediğinden bahseder (Jabl., s. 405). Fakat abisinin ısrarları üzerine, Sultan Çayırı'ndaki madenciliğin ortaya çıkışı ve buradaki yaşam üzerine bilimsel çalışmalar ele alır ve dergilerde yayınlar.

Nitekim Bandırma'da bulunduğu bu dönem – Jabłonowski'nin yazarlık çalışmalarının da başladığı yıllardır. 1883 yılı Mayıs ayında ortaya çıkan **Wędrowiec** dergisinde “Alçı-Maden, yani Anadolu'da Polonya Madenciliği (Ałczy-Maden, czyli górnictwo polskie w Anatolii)” başlıklı çalışmasını yayınlar. Bu çalışmasında Bandırma ve diğer Anadolu şehirlerinde mermer çıkaran bir grup Polonyalıyı tanıtır. Ertesi yıl salgın dönemlerine ait birkaç çalışması bu kez Kraków'da çıkan “*Przegląd Lekarski*” dergisinde yayımlanmaya başlar: *Doğudan Doğum Denemeleri (Szkice Położnicze ze Wschodu)*, *Türkiye'de Doktorlar ve Tedavi Yöntemleri (Leczenie i Lekarze w Turcji)*, 1881 yılında *Doğuda Kolera ve Morowa Salgını (Zaraza Morowa i Cholera na Wschodzie w roku 1881)* gibi. 1883'te ise “*Teorik olarak tifo, onun tedavisi ve bu acının nedenlerinin izini sürmek amacıyla mikroskop yardımıyla elde edilen yeni bulgular üzerine Türkiye'de deney yapan doktorların görüşlerini yazmayı, aynı zamanda bu hastalığın bilançosunu çıkarmayı başardım.*” dediği makaleler serisini yine “*Przegląd Lekarski*'de “*Türkiye'deki Araştırma Sonuçları*” başlığıyla yayınlar.

⁵Görüş, Metalurji Mühendisliği Odası, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi_126_2838.pdf. (2001/126); İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. VI, s. 458 Uzunçarşılı, madenciliğin gelişmesi için yabancı sermayeden faydalanmak amacıyla 1887 ile 1896 tarihleri arasında yabancılara maden imtiyazları verildiğini belirtmektedir.

⁶Jabłonowski, “Alçı Maden”, “Wędrowiec”, 1881, s. 392.

Bandırma'daki iki yıllık çalışmasından sonra Bab-ı Âli tarafından İstanbul'daki Uluslararası Doğu Sağlık Komisyonu'na çağrılır. Veba salgını sırasında Irak sınırındaki Süleymaniye'ye gönderilir. Buradan da Kuzey İran'da tehdit altındaki diğer bölgelere gider. Jabłonowski'nin İran'daki görevi çok ağır şartlarda yaklaşık iki yıl sürer. Uygun olan her yolla, her çareye başvurarak gittikçe daha çok yayılan salgınla savaşıyor, bu konuda raporlar yazar, çalışmalar yapar, bu hastalıkla savaşılabilmesi için gereken ve sürekli ihtiyaç duyulan, fakat ellerinde bulunmayan ilaçları arar, bu konuda çeşitli dersler verir, öncelikle hijyenin sağlanması gerektiğine dair söyleşiler yapar, seyyar hastane organize eder, teftiş gezileri yapar. İşine bağlılığı ve enerjisi onun herkes tarafından kabul görmesini, otoritesinin büyümesini sağlar. Dolayısıyla bu bölgede yaşayan halka göre salgının bir süre sonra sönmesinde Polonyalı doktor Jabłonowski'nin büyük katkıları vardır. Burada yaptığı çalışmaları da *“Doğu salgınının nedenleri”*, *Türk Ordusunda Sağlık Hizmetleri*” başlıkları ile **Przegląd Lekarski** dergisinde yayınlar. 1886'da ise Uluslararası Doğu Sağlık Komisyonunun talebiyle Jabłonowski Arnavutluk-Skutari'ye karantina doktoru olarak atanır. İki yıl sonra ise aynı misyonla Burgaz'a gönderilir, fakat ölüm onun bu yoğun işlerle doldurduğu sıra dışı yaşamını ve XIX. yüzyıl Osmanlı Dönemi'ne ait anılarını sonlandırır. Polonyalı doktor, etnograf Władysław Jabłonowski Burgaz'da 9 Ocak 1894'te ölür.

Władysław Jabłonowski'nin kısaca bilgi vermeye çalıştığımız anılarında ilk planda ortaya çıkan, onun tecrübesiz bir doktorken, kolera ve veba salgınını yok eden profesyonel bir doktorluğa geçiş öyküsünü görmekteyiz. Osmanlı topraklarında görev yaptığı otuz yıla yakın zaman boyunca, Bab-ı Ali'ye karşı bağlılığını korumuş, politika ve kulislerden uzak durmuştur. Hiçbir yoruma bakmaksızın karşılaştığı olayları olabildiğince tarafsız aktarmaya çalışır. Bir anlamda gördüğü ve yaşadığı önemli olayların bir kroniğini yapar. Örneğin henüz İstanbul'a geleli birkaç hafta olmuşken burada Czaykowski'nin kurduğu Kazak Alayında doktorluk yapmakta olan August Kwaśnicki ile tanışır. Onun davetiyle bir Cuma günü Dolmabahçe Sarayında yapılan *“selamlık”* törenine gider ve buradaki gözlemlerini dile getirir (Jabl., s. 187). Kendi deyimiyle *“hiç taç giymiş kafa görmemiş”* olan tecrübesiz doktor Jabłonowski için Abdülaziz'i, Sadrazam Fuad Paşa'yı ve diğer devlet erkanından kişileri yakından görmek çok etkileyicidir. Yine sık sık karşılaştığı ve anlamakta zorluk çektiği bazı şeyleri de not etmektedir; örneğin sınava girerek askeri doktor olarak atanma işlemleri sırasında devlet dairesinde işlerin çok yavaş ilerlediğinden yakınır, hatta ilk maaşın rüşvet olarak alındığından söz eder (Jabl., s. 206). Yine 1870 yılında Bağdat'ta görev yaparken Süveyş Kanalının açılacağına dair haber aldığından bahseder (Jabl., s. 270). Nitekim bir süre sonra Süveyş Kanalını gezme fırsatını da bulacaktır. Salgın yıllarında Bab-ı Ali paradan kaçınmayarak Paris'ten bir bakteriyolog olan Andre Chantemesse (1851-1919)'yi İstanbul'a getirtmiştir. Bu bilim adamı bakteriyolojik araştırmalarını yaptıktan ve burada koruyucu sağlık programını uyguladıktan sonra ülkesine dönecektir. Dolayısıyla yönetim İstanbul'da sürekli

bir bakteriyologun bulunması gerekliliğini görerek, Bąkowski Paşa'nın önerisi ile İstanbul'a Kraków'lu doktor Justyń Karliński'yi davet eder. Fakat Jabłonowski'ye göre Paris ve Viyana'dan çağrılan bilim adamlarının İstanbul'da bulunmalarının ve yaptıkları araştırmaların bir sonuç vermesi mümkün değildir. Çünkü Tıp okulunun profesörleri, yerel doktor ve bilim adamları ile bu yabancılar arasında sürekli bir uyumsuzluk söz konusudur. Jabłonowski'ye göre Türk doktorlar bu konuda çok haklıdır, çünkü yabancıların bu şekilde ülkeye çağırılması ve bunun için de onlara çok yüksek ücretler verilmesi, yerel doktor ve bilim adamları tarafından bir aşağılanma olarak algılanmaktadır. Jabłonowski'ye göre yerel doktorlar çok az ücretle çalışırken yabancı doktorlara bu kadar çok para verilmesi mantıksızdır (Jabl., s. 535).

Yukarıda yaptığımız kısa tanıtımdan sonra, içinde XIX. yüzyıl Osmanlı dönemine ait önemli bilgiler barındıran bu anıların değerlendirme sürecinin çok yönlü sürmekte olduğunu belirtelim.

KAYNAKÇA

Biblioteka PAN, Kraków, rkps 2180, t. I-V.

Biblioteka PAN, Kraków, rkps 2181, t. I.

Biblioteka PAN, Kraków, rkps 2181, t. II.

Biblioteka PAN, Kraków, rkps 2180, t. I, k. 2.

Biblioteka Czartoryski, rkps, no 5435, s. 21-22, İsa Saharin'in Şark Ajansına 24 Şubat 1850 tarihli mektubu

Chudzikowska, Jadwiga (1971), **Dziwne Życie Sadyka Paszy o Michale Czaykowskim**, Warszawa.

Dopierała, Kazimierz, (1987), **Emigracja Polska w Turcji w XIX i XX wieku**, Lublin.

Garliński, Andrzej (1998), **Historia 1815-1939**, Warszawa.

Galczyńska - Kilańska, Kira, (1974), **Polacy w Kraju Polksiężycy**, Kraków

Görüş, Metalurji Mühendisliği Odası, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi_126_2838.pdf. (2001/126)

Jabłonowski, Władysław, (1967), **Pamiętniki z lat 1851-1893**, Wrocław

-----, (1881), "Alczy, Maden, Górnictwo Polskie w Turcji", "Wędrowiec", nr. 312, 331, 336, 338, 365, 378, 391, 407.

-----, (1857), **Kozaczyzna w Turcji**, Paris.

Lątka, S. Jerzy (1980), **Polacy w Turcji**, Lublin.

-----, (1986), “Lehistan’dan Gelen Şehit, Mustafa Celaleddin Paşa / Konstanty Borzecki”, İstanbul.

Lewak, A., (1935), **Dzieje Emigracji Polskiej w Turcji**, Warszawa.

Lewis, B., (1972), **Narodziny Nowoczesnej Turcji**, Warszawa.

Nazır, Bayram, (2006), **Osmanlıya Sığınanalar**, İstanbul.

Reychman, Jan, (1972), **Podroźnicy Polscy na Bliskim Wschodzie w XIX w.**, Warszawa.

Reychman, Jan, (1972), “XIX. yüzyılın Altmışlı Senelerinde Batı Avrupa’da Türk ve Leh Göçmenleri Arasındaki İşbirliği”, **VII. Türk Tarihi Kongresi**, II. Cilt, Ankara 25-29 Eylül.

Saydam, Abdullah, (1997), “Osmanlının Siyasi İlticalara Bakışı ya da 1849 Macar-Leh Mültecileri Meselesi”, **Belleten CLXI**, Mayıs S. 230-232, s.339-385, Ankara.